

Şafak Uykusundaki Kent Harput

Mazinin karanlığındaki 'an'lar ışığa kavuşuyor

Kent kitaplarının öne çıktığı, tartışıldığı bir dönemde; bu alanda örnek olarak gösterilebilecek, Şafak Uykusu'ndaki Kent Harput'u konuşmak üzere, tarihçi- yazar Necdet Sakaoğlu ve Gülsan Eğitim ve Kültür Vakfı'ndan Görkem Gül Duman ile birlikte İstanbul Arkeoloji Müzeleri İhtisas Kütüphanesi'nin büyüleyici atmosferindeyiz.

Kitaba geçmeden önce İstanbul ve hatta Avrupa için önemli bir kültür hazinesi olan bu kütüphaneden bahsetmekte fayda var. 1400'lü yıllara ait nadir el yazması eserlerden, Recaizade Mahmut Ekrem, Namık Kemal, Şakir Paşa (Şakir Kabağaçlı'nın babası) gibi isimlerin eserlerinin bulunduğu kütüphanede 60 binin üzerinde kitap bulunuyor. Osmanlı arşivinin kurucusu Cevat Paşa Kütüphanesi'nin de taşınmasıyla daha da zenginleşen İstanbul Arkeoloji Müzeleri İhtisas Kütüphanesi önemli bir milli servet.

Arkeologlar, sanat tarihçileri ve tarihçiler için önemli dokümanları barındıran kütüphane, "Şafak Uykusundaki Kent Harput" kitabı için de önemli bir hareket noktası olmuş. Kitapta yararlanılan Almanca, Fransızca, Osmanlıca pek çok kaynağa bu kütüphaneden ulaşılmış.

Müzenin kitapla bir başka ilişkisi şöyle: Yavuz Sultan Selim Han'ın Safevi ve Kölemen devletlerine bağlı doğu ve güney bölgelerindeki kentleri alınca,

buraları tarihi geçmişleriyle onurlandırmak için altın, gümüş paralar darbettirmiş. Adına altın sikke yaptırılan kentlerden biri de Harput olmuş. Kitapta da konu edilen bu altın sikkelerin iki örneği İstanbul Arkeoloji Müzeleri Hazine bölümünde koruma altında.

Kent kitapları tatmin etmiyor

Aslen tarih öğretmeni olan Necdet Sakaoğlu, 1965 yılından bu yana kent kitapları üzerine çalışıyor. İlk kitabı da 1966'da basılan "Çeşm-i Cihan Amasra". Sakaoğlu, sonrasında yine pek çok kent üzerinde çalışmış, makaleler yazmış. Doğum yeri Divriği'yi anlattığı bir kitabı da var. Ancak, Gülsan Eğitim ve Kültür Vakfı adına hazırlanan bir kent güzelleme "Şafak Uykusundaki Kent Harput", Sakaoğlu için çok özel bir çalışma olmuş. Bu güne kadar yazılan kent kitaplarının tatmin edici titizlikle hazırlanmadığını belirten Sakaoğlu şunları söylüyor:

"Kentler üzerine yazılan kitaplar genellikle siyasi tarihler. Siyasi tarih basamaklarına basa basa gidiliyor. Bu anlamda İstanbul'un da, Bursa'nın da tarihi yazılmadı. Netice olarak bizim kent tarihlerimiz yazılmadı. Çünkü hiçbir kentin dünkü yaşantısından doğru ve dizeli sahneler verilmiyor. Kitaba İstanbul'daki bir sokağın fotoğrafı basılıyor. Ancak, fotoğraf anlatılmıyor. 'O gün ne oldu da, o fotoğraf çekildi?' sorusunun cevabı yok. Bu kitapta biz, olabildiğince fotoğrafları konuşturmaya çalıştık. Bir Harput gönüllüsü olan Mustafa Balaban da görsel envanter katkısında

bulundu. Metin Keskin de desenleriyle, pek çok objeye, mekana yeniden hayat verdi, canlandırdı. Bu da kent kitapları için bir ilktir."

Sakaoğlu'nun anlattığı gibi kitaptaki her konu başlığı, yazınsal özene uyumlu olarak fotoğraf, belge, resim ve desenlerle desteklenmiş. Birkaç bin yıllık kültür hazinelerini barındıran Harput, klasik kent kitaplarından farklı başlıklar barındırıyor. Harput mazisinin karanlığında kaybolan 'an'ları tekrar gün ışığına çıkaran ilginç kesitler resmediliyor. Yapıttaki her konu başlığı, kronolojik bir sıralama güdülmemesinden dolayı ilk bakışta birbirinden kopuk gibi görülüyor. Belek Gazi anlatılırken, ardından bambaşka bir konuya geçilebiliyor; gezginlerden alıntılar yapılıyor.

Görkem Gül Duman ise, kitabın diliyle Necdet Sakaoğlu'nun öğretmeni olmasından kaynaklanan pedagojik yaklaşımı okura yansıttığını düşünüyor. Oldukça çeşitli ve zengin olan, ama okuma kültüründen çok bahsedemeyeceğimiz bir kültürde,

insanların dikkatini magazinsel unsurlarla çekmek zorunda kalındığına işaret ediyor. Ayrıca, kitaptaki bazı bölümlerin "Harput'ta Bir Amerikalı" örneğinde olduğu gibi, hem ilkokul çocuklarına, hem de entelektüel kesime hitap edebilecek bir anlayışta hazırlandığını söylüyor.

Harput'ta iz bırakanlar

Dişi panter Gertrude L. Bell

İngiliz gizli servisi adına çalışan Gertrude L. Bell'in annesine yazdığı mektuplarda Harput hakkında pek çok bilgi var. "Misyoner", "dişi panter" ve "gizemli" bir kimlik olarak tanımlanan Gertrude L. Bell, hakkındaki çok sayıda belge de Newcastle Üniversitesi arşivinde yer alıyor. 58 yaşında ölen Bell, aristokrat bir ailenin kızı. 15 yaşına kadar aile şatosunda özel eğitim görmüş. İnançlı bir Hristiyan olmuş. 18 yaşında kaydolduğu Oxford Üniversitesi tarih bölümünü birincilikle

Hommaire De Hell ve ressam arkadaşı Jules Laurens'in Harput'a gelirken geçtiği Şirzi Köprüsü.

Hüseyin'te Miralay Ali Bey'in evinin balkon duvarına yaptığı Harput resminin belki de başka bir örneği yok. Duvardaki kireç üzerine yapılan siyah beyaz resim, bugüne kadar gelebilse de bugün özel bir korumaya muhtaç.

bitirmiş. Tarihe ve arkeolojiye merakı onu uygarlıkların ana yurdu doğuya, Anadolu'ya, Kudüs'e, İran'a yöneltmiş... Bell'in birikimlerini dikkate alan İngiliz yönetimi, onu Birinci Dünya Savaşı'nda gizli servise alarak Irak'ta görevlendirmiş. Irak sınırlarını çizenlerin başında

Gertrude L. Bell var. Fransa hükümetinin görevlendirmesiyle 1846-1848 yıllarında Türkiye üzerinden İran'a bir gezi gerçekleştiren Hommaire De Hell ve ressam arkadaşı Jules Laurens'in'in bıraktıkları, 19. yüzyıl Türkiyesini tanıtıcı önemli bilgiler içeriyor. Önceki sayfada

yer alan resimde, De Hell ve Laurens'in Harput'a gelirken geçtikleri Eğin yakınlarındaki Şırzi Köprüsü. Resimde, sol kıyıya çekilmiş bir kelek ve kelekçisi, sağda da çamaşır yıkayan bir kadın, nehir yoluyla getirilip istiflenmiş tomruk yığınları görülüyor. Bunları ormandan kesip ırmağa atan omcacılar, her tomruğu keskiyle işaretler, kancalarla kıyıya çekenler de işaretlere göre ayrı yığınlar yapardı.

Laurens'in çizdiği resimlerin çok önemli olduğuna dikkat çeken Görkem Gül Duman, günümüz grafikerlerinin, ressamlarının bunlar üzerinde çalışması halinde, 1830'lardaki Harput'un olduğu gibi canlandırılabilceğini söylüyor.

Harput'un Süryaniler, Ermeniler ve diğer etnik gruplar için ilgi çeken bir yer olduğuna dikkat çeken Duman, "Houshamadyan" adlı internet sitesinde bu resimlerin animasyon teknikleriyle hareketlendirildiğini anlatıyor.

Misyonerlik faaliyetleri ve Fırat Koleji

Harput'un bir misyoner ve eğitim merkezi oluşunun temelleri

Gülsan Eğitim ve Kültür Vakfı

Gülsan Eğitim ve Kültür Vakfı, adından da anlaşıldığı üzere eğitim ve kültür odaklı çalışıyor. Örneğin her yıl 250 başarılı yüksek öğrenim öğrencisine burs sağlanıyor. Takribi 20 senedir verilen bu destek, vakıf çatısı altında sürdürülüyor. Bursiyerlerden mezun olduktan sonra, benzeri bir bursu başka bir öğrenciye sağlamaları şeklinde bağlayıcı olmayan bir taahhüt alınıyor. Görkem Gül Duman, "bu, zamanla bir kelebek etkisi yaratabilir" diyor.

Gülsan Vakfı'nın Harput kültürünün korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması için yaptığı çalışmalardan biri de, 2004 yılında 200 yıllık bir sivil mimari yapının satın alınıp, restore ettirilmesi olmuş. Proje, Prof. Dr. Metin Sözen önderliğinde, Y.Mimar Metin Keskin tarafından çalışılmış ve Gülsan tarafından gerçekleştirilmiş. Bugün bir "müze ev" olan yapıya en büyük ilgiyi yurt dışındaki Harputlular göstermekte. Görkem Gül Duman, Gülsan Eğitim ve Kültür Vakfı'nın, tarihe ses olmayı amaçladığını ifade ediyor, ama bunu gerçekleştirirken de; tek başına olmanın zorluğuna dikkat çekiyor ve kamu-yerel-sivil-özel birlikteliklerinin daha sağlıklı sonuçlar vereceğini vurguluyor.

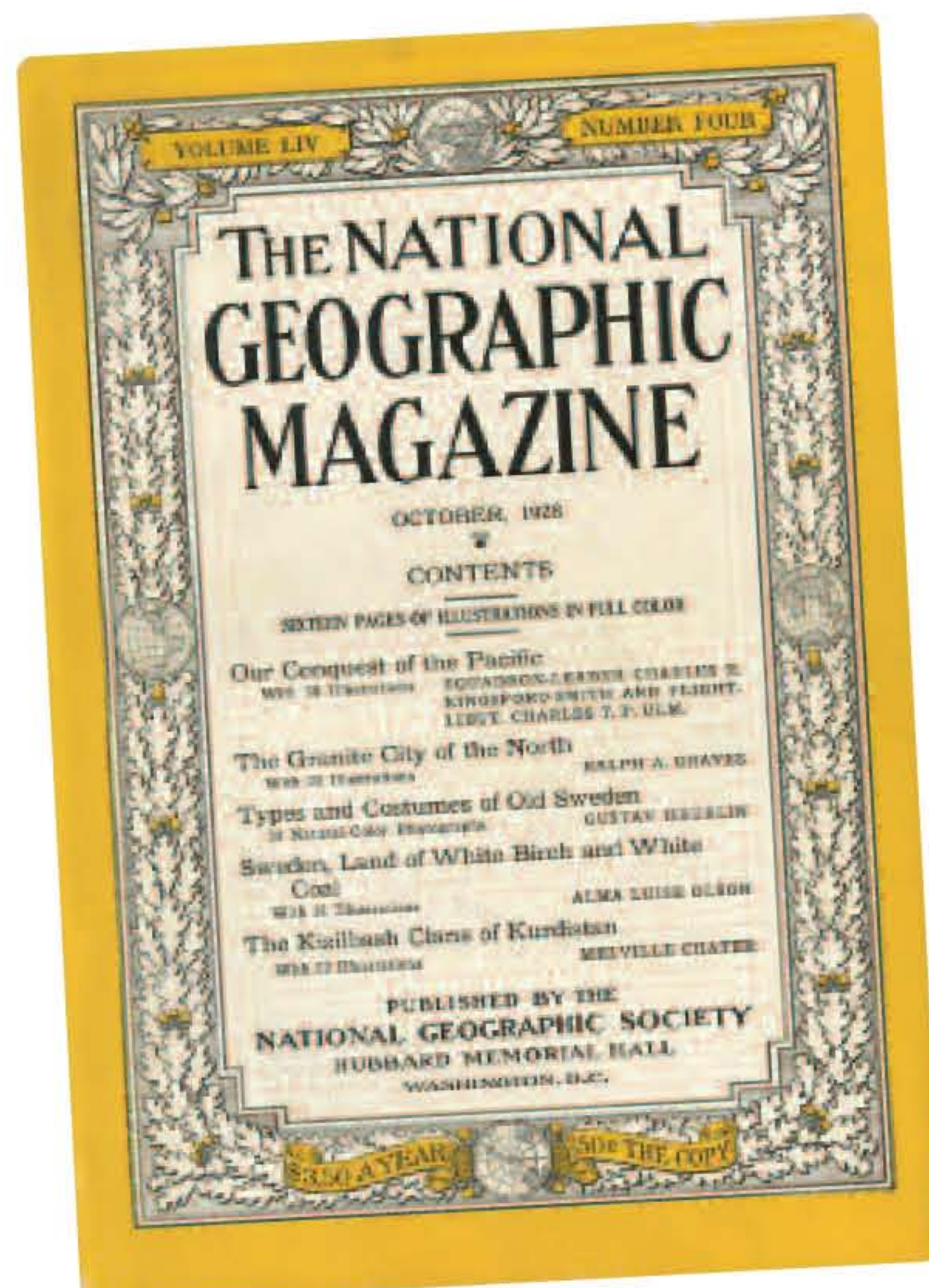
Vakfın Harput'ta geliştirmek için uğraş verdiği fakat gerçekleştiremediği bir proje de bedesten projesi. "Kentler pazarlarından doğar, yine pazarlarından ölür" gerçeğinden hareketle Harput'un ticaret hayatını canlandıracak 42 geleneksel meslek dükkanı, arkeolojik kalıntıların sergilendiği açık hava müzesi, lokantalar, kahvehane ile butik otelden oluşan bir bedesten tasarlanmış. Fakat çalışan ağır bürokratik mekanizmalar ne yaptırmış, ne de kendisi yapmış. Ne var ki, Harput'u canlandırmaya dair bu proje tüm olumsuz yaklaşımlara rağmen bugün de Gülsan Eğitim ve Kültür Vakfı için canlılığını korumakta.

İmparatorlukların yükseliş ve çöküşlerine tanık olan Harput, National Geographic dergisinin Ekim 1928 tarihli sayısında işlenmişti (altta).

19. Yüzyıl ortalarına gidiyor. 1870'lerde Fırat Koleji ve diğer misyoner okullarının yıldızı parlıyor. Mezunlarını Yale gibi dünyaca ünlü okullara gönderen Fırat Koleji'nde Ermeni çocukları karma eğitim görüyordu. Birçok alanda eğitim veren kolej, bölgenin kalkınmasında önemli bir role sahipti. ABD'li sanayici John Davison Rockefeller tarafından yapılan yedi bin dolarlık bağışla öğrencilere meslek edindiren dükkânlar açılmıştı. Fırat Koleji, o günün imkânlarında gelişmiş bir teknolojik donanıma sahipti. 1907'de kurulan ve bölgede tek olan sismografin verileri, yurt dışındaki bilim insanlarıyla paylaşılıyordu. Ayrıca kolejin teleskopu ve bir de matbaası bulunuyordu. Fırat Koleji kütüphanesinde, imparatorluğun

üç mührünü taşıyanlarla (Osmanlıca, Ermenice ve Fransızca) birlikte on bin kitap vardı. Görkem Gül Duman, bu kitapların günümüzde bakımsızlıktan 'hamur' haline geldiğini ve Elazığ Halk Kütüphanesi'nin deposunda gün ışığına kavuşmayı ve onarım görmeyi beklediğine dikkat çekiyor.

Enver Paşa'nın gelişine dair bir hikâye

1915 olayları sırasında Ermeni nüfusun hemen hepsi zorunlu bir göçe tabi tutulur. Savaş rejimi Fırat Koleji'ne de el koyar. Harput, Osmanlı askeri noktalarından birisi olduğu için, Enver Paşa buraya gelir. Ziyareti esnasında, Mezre'deki Amerikan hastanesinde görev yapan Dr. Atkinson tifodan ölmüştür. Enver Paşa, Türk askerlerinin de tedavi edildiği bu hastaneyi gezdikten sonra, Bayan Atkinson'un evine ziyarete gider. Fırat Koleji Başkanı Henri Harrison Riggs'in aktardıklarına göre Bayan Atkinson'un evinde çay içtikleri Enver Paşa, hayatında gördüğü en etkileyici ve kibar insanlardan biridir. Enver Paşa, evden ayrılmadan önce gümüş ay yıldızlı rozetini çıkarıp, ailenin 12

yaşındaki oğluna takar. Riggs anılarında, Enver Paşa, “Mükemmel davranış ölçülerine sahip biri” diyor.

Altın devrini yaşarken neden çöktü?

19. yüzyıla kadar parlak bir gelişim süreci yaşayan, yerel sanayi, eğitim ve kültür merkezi haline dönüşen, yabancıların ilgisini çeken Harput, altın devir yaşarken neden çöktü? Belki de en can alıcı soru bu.

Necdet Sakaoğlu, Harput’un temelini su akıtan adam’ olarak, Hafız Paşa’yı gösteriyor. II. Mahmut’un Diyarbakır Harput bölgelerindeki isyanları bastırmakla görevlendirdiği Hafız Paşa’nın, 1830’da Mezre’de karargâh kurması çöküşü getirir. Harput’un sonu, Elazığ’ın başlangıç öyküsünün bu olaylara dayandığını anlatan Sakaoğlu, “5 kilometrelik bir dağ yolunun yukarısındaki kentin ölüşü, aşağıda yeni kent Mamüretü’l Aziz’in doğuş öyküsü. Harput’u Anadolu’daki yaşıtı kentlerden farklı kılan yazgı; batmaması gereken bir dönemde çöküşüdür.

“

“Amerika’da, Kanada’da, Fransa’da Harput meraklıları daha çok. Çünkü Türkiye’den göçen aile birikimleri arasında en çok Harput var. Bunların çoğu da Ermeni, Süryani. Memleketlerine duydukları özlem çok güçlü. Geçmiş varlıklarını saptamaya, ailelerinin tarihlerini öğrenmeye çalışıyorlar.

”

Bu süreç, çeşitli ve zengin bir kültür ortamının da yitirilmesidir” diyor.

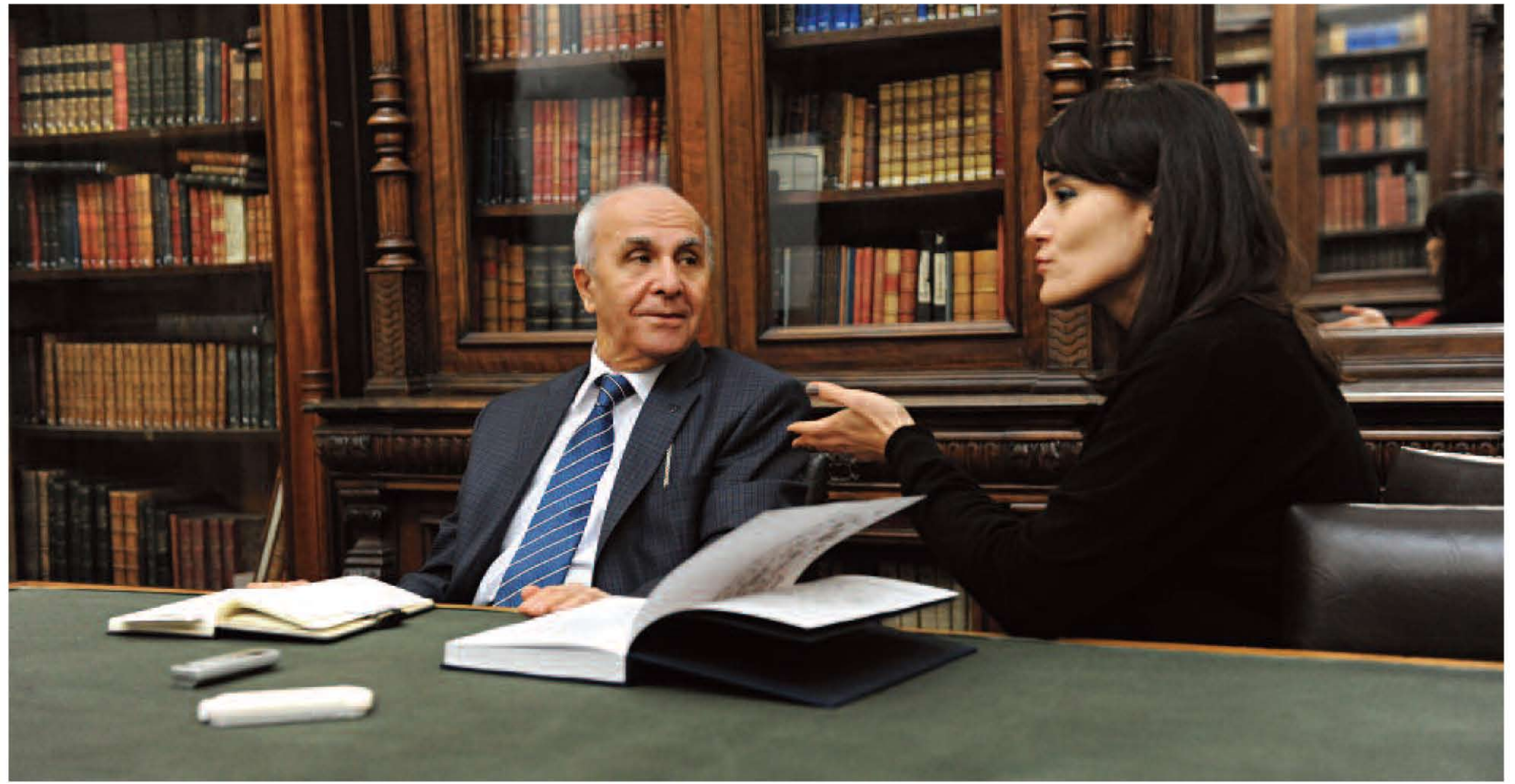
Ancak, 1830’lardan sonra da Harput’taki hareketlilik ve üretim yaklaşık 80 yıl daha devam eder. Sakaoğlu, tehcir ile birlikte Birinci Dünya Savaşı’nın getirdiği yoklukların, sıkıntıların, hastalıkların Harput’u asıl çökerten faktörler olduğunu; 1915’e kadar yeni bir atılım içerisindeki kentin çöküşü uğrayarak, yok olan bir şehir haline geldiğini anlatıyor:

“Hafız Paşa gitmeseydi, Mezre’de karargâh oluşturmasaydı, Elazığ kurulmasaydı, Harput kendi iç dinamikleriyle gelişmesini sürdürecekti. Bugün belki yukarıda kalesi, aşağıya inmiş bir Harput olacaktı. (Belki bugünkü Elazığ kurulmayacaktı.) Türkiye’ye ve dış dünyaya karşı varlığını üretimleriyle gösteren bir Harput olabilirdi. Harput, dericiliğin Anadolu’daki en önemli merkeziydi. El dokumaları çok ünlüydü. Giyimlik bez, çuhalar üretiliyordu. Harput bakır, Tokat bakır ile yarıştıyordu. Ürünleri çok endemik türlerdendi. Harput’ta yetişen üzümler şarapçılığa son derece elverişliydi. Bunları üretenler gayrimüslimlerdi. Şarap kültürüne bağlı olarak müzik gelişmişti. Örneğin Türkan Kandıralı ‘Harput Müziği, İstanbul Müziği de dahil olmak üzere Anadolu’daki bütün müziklerin atasıdır’ diyor. Bir çok enstrümanın Harput’ta yapıldığını, bestelerin kaynağının Harput olduğunu söylüyor.”

Madalya ile başarısı tescillendi

Kristof Kolomb’un adını alan Kolombiya’da ünlü kâşifin karaya ayak basışının 400. Yıl dönümü anısına 1893-1894’te düzenlenen Columbia Dünya Sergisi’ne Osmanlı Devleti de pek çok ürünle katılır. Sergi komiserliğine de Hakkı Bey (1910’da sadrazam oldu- geçtiğimiz günlerde yaşamını yitiren Arkeolog Halet Çambel’in büyükbabası) getirilir. Harput da bu sergiye ipek, şarap, deri ve tarım ürünleri ile katılır. Ürünler büyük ilgi görürken, Harput bir madalya ile

ödüllendirilir. Bu madalya, Naim Arnas Koleksiyonu'nda yer alıyor.

Peki, bir döneme damgasını vuran Harput, eski ışıltılarına dönebilir mi? Görkem Gül Duman'a göre bu zor olsa da umudu kaybetmemek gerekiyor; "Harput'un silkinip ayağa kalkması artık zor. Ama yine de daldığı 'şafak uykusundan' uyanıp 20. yüzyılın başındaki manzarasına ve tarihinin nirengilerine kavuşması, Harput'u sevenlerin umudu olmalıdır."

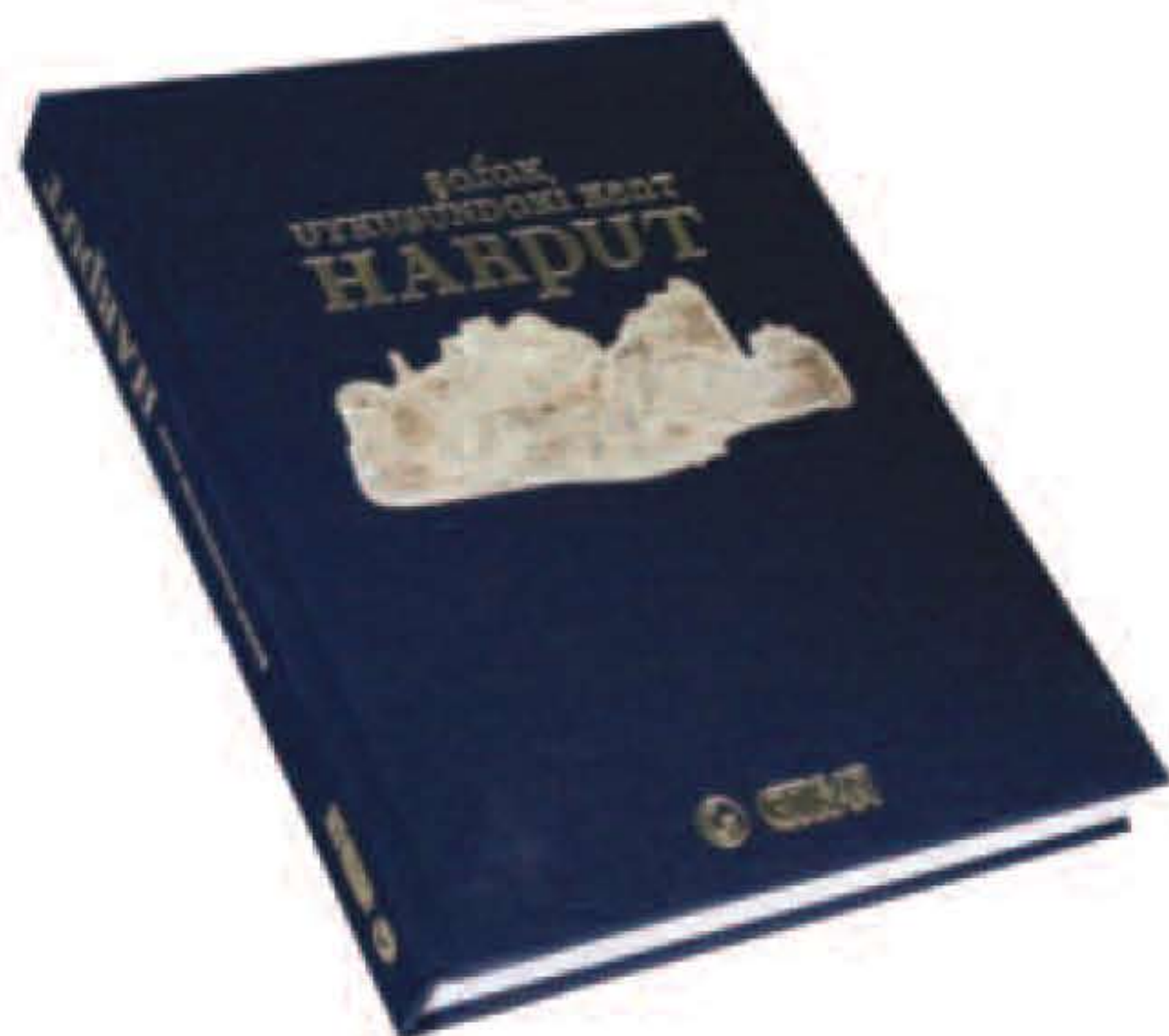
Yurt dışında ilgi fazla

Harput yazınsal tarihte kendine yer bulan bir kent. Harput tarihi hakkında yazılmış çok sayıda kitap var. Günümüzde Harput'a Türkiye'den olduğu kadar yurt dışından da ilgi duyulduğuna işaret eden kitap ekibi şunları anlatıyor:

"Amerika'da, Kanada'da, Fransa'da Harput meraklıları daha çok. Çünkü Türkiye'den göçen aile birikimleri arasında en çok Harput var. Bunların çoğu da

Ermeni, Süryani. Memleketlerine duydukları özlem çok güçlü. Geçmiş varlıklarını saptamaya, ailelerinin tarihlerini öğrenmeye çalışıyorlar.

Öyle zannediyorum ki böyle bir kitap Fransızca, İngilizce hazırlansa -Görkem Gül Duman, böyle bir çalışmanın olduğunu söylüyor- ABD'de çok satar." Bu düşünceyi, kitabın vakıf dışındaki bazı kanallar aracılığıyla Amazon'dan satışına başlanmış olması destekliyor. 2 bin tane basılan kitabın yaklaşık 300 tanesi Amazon kataloğunda Harput meraklılarına sunuluyor.

Yeni proje: Atlas

Necdet Sakaoğlu ve Görkem Gül Duman, Şafak Uykusundaki Kent Harput'ta uyumlu bir ekip çalışması oluşturmuşlar. Şimdilerde bu ekibin gündeminde Atlas çalışması var. Sakaoğlu bu projeye yönelik ilk ipuçlarını şöyle veriyor:

"Gülsan Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınlarından ikincisinin "Yer adlarına yönelik bir Türkiye atlası olması isteniyor. Bugün yer isimlerinin tartışılması oldukça gündemde. Mesela; Harput'un geçmişte 30-40 tane ismi olmuş. Yerleşmiş isimler tercih ediliyor, ancak eskilerini de anmak lazım.

Şöyle bir veri tabanı hazırlama hedefindeyiz: Günümüzden 150 yıl öncesine dair Osmanlı coğrafyasını vilayetler ölçeğinde yansıtalım, yer adlarını bugünkü harflerle yazalım ve böylelikle bize devredilen coğrafya mirasının hangi adlarla geldiğini görelim istiyoruz. Bunun yanı sıra her vilayet için o günkü bilgileri de aktarmayı planlıyoruz."

Bir şehrin bin yıllık hikayesi

Kayalıkların hafızası Harput

Necdet Sakaoğlu, Görkem Gül Duman'la birlikte yazdıkları "Şafak Uykusundaki Kent" adlı kitapta Harput'u anlatıyor. Müthiş bir kaynak taramasıyla oluşturulan kitap, Artuklular döneminden Ermeni tehcirine bin yıllık bir süreçten heyecanlı hikâyeler, gündelik hayata dair detaylarla biraz hüzünlü bir tarih aktarıyor.

■ CEM ERCİYES

"Harput, Mezre'nin arkasında bir tepede kuruludur. Sarp kayalıklara konuşlanmış olan kale, dik yamaçlı dar bir vadiye hakimdir. Evler de kayalıkların üstündedir. Aşağıdan bakınca kent sıra sıra kalelerle savunmaya alınmış gibi bir manzara sergiler. Issız ve sakin sokaklar o kadar dardır ki bir at arabası zorlukla geçer. Dükkânlar vişnelere dolmuş. Serin esintiler şarap bağlarını başımızın üzerinden başka yerlere taşır."

Irak'ın Osmanlı'dan kopmasını sağlayan kadın olarak tanınan, Anadolu'ya hayran bir İngiliz maceraperest, ünlü Gertrude Bell 1909 yılında Harput'u böyle anlatıyordu.

Hakikaten Harput, Bell'in anlattığı gibi etkileyici bir yer. Hele hâlâ Ortaçağ'ın görkemini, 19. asrın çok kültürlü yapısını koruduğu 1909 yılında. Evlerin ve zaptedilmez Harput kalesinin üzerine

kurulduğu kayalar, burayı görkemli bir ortaçağ kenti, önemli bir Osmanlı sancağı yapmıştı. Aynı kayalar modern zamanlar yaklaştıkça, Harput'tan kaçışın sebebi olacaktı. Kadim zamanların kenti, yukarıda gün geçtikçe yalnızlaşırken ovadaki bir köy, Mezre önce devlet kurumlarının yerleştiği bir merkez, sonra mamur bir şehir, Mamuretü'l Aziz ve zamanla Elaziz yani bugünkü Elazığ olacaktır.

Harput'un en eski tarihi muhakkak ki Hititler'e kadar gidiyor. Türkler gelmeden önce ise burası Doğu Anadolu'daki birçok şehir gibi Ermeni krallıklarının hüküm sürdüğü bir yer. Selçuklular, Artuklular, Dulkadiroğulları bir ara Timur ve Moğol işgali, Uzun Hasan ve Akkoyunlular, Şah İsmail ve Safeviler derken 1. Selim ile Osmanlı hâkimiyeti gelmiş kalmış burada.

Şehrin 1000'li yıllardaki en ilginç hakimi kısa ömrüne bol bol kahramanlık ve savaş sığdıran Belek. Onun sayesinde Harput, Haçlı kont ve krallarının, Ermeni ahalinin,

Müslüman cengaverlerin ve komutanların karıştığı en ilginç Ortaçağ anlatılarından birine mekân olmuş. Şöyle ki: Artuklu hanedanından Belek Gazi, Gerger Ermenileri ve Haçlı kontlarıyla mücadele halindedir. Haçlıların elindeki Urfa'yı yağmalar. Peşine düşen orduyu yener ve 1122 yılında Frank kontlarından ikisini Joscelyn ve Galerani esir alıp Harput kalesine kapatır. Onları kurtarmak üzere bir orduyla gelen Kudüs Kralı Baudouin'i de ava çıkarttığında pusuya düşürüp esir alır ve onu da kaleye kapatır. Sonra gidip bir Artuklu emirinin idaresi altındaki Halep'i kuşatır. Tam o sırada Harput'ta film gibi bir operasyon gerçekleşir. 7 Ağustos günü, Besni'den gelip satıcı ve rahip kılığında kaleye giren 50 Ermeni önce kale dizdarını hançerler, sonra 100 kadar muhafızı dövüşerek etkisiz hale getirir ve kaleyi ele geçirirler. Ne var ki Harputlu Türkler olayı duyunca kaleyi kuşatır. Böylece daha yeni özgür bırakılmış Kudüs Kralı ve Haçlı kontlarıyla şövalyeler bu kez kaleyi savunmak üzere bir düzene girer. Yardım getirmesi için Joscelyn gizlice kaleden çıkar ama Belek kısa sürede ordusuyla gelip Harput'u kuşatır. Kazdırdığı lağımla bir kuleyi çökertince Kral Boudouin teslim olur. Tabii kendisi ve bir kaç yakını dışında kaledeki herkesi acı bir son beklemektedir...

Artık Harput'u anlatmaya bir ara verip bütün bu malumatı nereden edindiğimizden

söz etmek gerekiyor. Geçen yılın son aylarında 'Şafak Uykusundaki Kent Harput' adlı tarihçi Necdet Sakaoğlu ile Görkem Gül Duman'ın imzasını taşıyan bir kitap çıktı. Hem titiz bir araştırmacı hem de zevkle okunan kitapların yazarı olarak Necdet Sakaoğlu'nu tarihle ilgilenen herkes gayet iyi tanır. Sakaoğlu ve Duman, bu kitapta çokça yapılan kronolojik tarihi anlatının, büyük savaşlar ve siyasi gelişmelerin yerine parça parça tanıklıklardan, hikâyelerden, ilginç ayrıntılardan oluşan bir kitap hazırlamışlar. Yukarıda aktardığım gibi bin yıllık bir macera, bazen Harput'ta basılmış bir Osmanlı parasının hikâyesi ve Evliya, Kâtip çelebilerden 19. asır Batılı misyonerlerine pek çok seyahat ve anı kitabından Harput'la ilgili bölümleri özenle seçmişler. Sonuçta, bizzat tanıklıklar, küçük büyük insan odaklı hikâyelerle inşa edilen bir yapı kurulmuş. Bu yapı bir bütün olarak ele alındığında, yani kitabın tamamı okunduğunda aslında Harput'a dair köşe başlarının, kilometre taşlarının gözümüze sokulmadığı ama incelikte içimize işlediği önemli bir çalışmaya dönüşüyor. Tabii her hikâyenin aynı üslupta ve tatta olmadığı, kitabın okurundan biraz gayret de istediğini söylemek gerek.

Dedim ya kitap, Harputlu insanların tarihindeki kilometre taşlarını gözümüze sokmuyor ama içimize işleyecek biçimde aktarıyor diye. Bunun için 19. yüzyıl misyonerlerinin anılarına bakmak bile yeter. Orada Harput'un son görkemli ve çok kültürlü günlerine dair ilginç detaylar okuyoruz. Bu kentteki Ermeni varlığının önemini öğreniyoruz, sonra da tehcirin trajedisini...

1820'lerden itibaren Anadolu'da faaliyet gösteren Protestan misyonerler tabii ki Harput'a da geliyorlar. 1855'ten itibaren Harput'ta çalışmaya başlayan misyon, bir okul ve hastane kuruyor. Fırat Koleji adlı okulda binlerce öğrenci okuyor. Hastanenin 1900'lere geldiğinde başında olan Dr. Herbert Atkinson, 1915 sonlarında tifoya yakalanıp ölüyor. Tam da 1. Dünya Savaşı'nın ve dolayısıyla bütün Anadolu'nun en kötü yılları. Dr. Atkinson'ın karısı Tacy Atkinson'ın günlüğü kitabın yazarlarına göre "aynı zamanda bir tehcir belgeseli." Aralarında Fabrikatoryan ailesi gibi büyük tüccarların,

Bir papaz ve öğretmenler öğrencileriyle.

Amerika'ya gidip gelen işçilerin, köylülerin yani şehirdeki bütün Ermeniler'in etkilendiği tehcir başladığında, Tacy olan biteni çaresizce izler:

"5 Haziran 1915: Diyarbakır ve çevresinden tehcir ve bazı olayların haberleri geliyor. 26 Haziran 1915: Herkesin sınır dışı edileceği bilgisi geldi ve hazırlanmaları için 5 günleri olduğu söylendi. (...) Kalan kalabalık sokakları dolduruyor, neredeyse eşyalar yok pahasına satılıyor. İnsanlar, 'Eğer bir daha dönmezsem bu sizin' diyerek eşyasını parasını bize emanet ediyor.

3 Temmuz 1915: Bugün kalabalık yola çıktı. Yanlarına giderek erkek çocukların kız çocuk gibi giydirilmelerini, paralarını da vücutlarına yakın saklamalarını tembihledim. Ne korkunç. İnsanlar evlerinden dürtülerek zorla çıkarılıyor.

11 Mayıs 1916: Bugün öğle Enver Paşa buraya geldi. (...) Paşa evimize geldiğinde hemen bana Türkçe konuşup konuşmadığımı

Harput'un geleneksel giysisi, 1873 Viyana Sergisi'nde.

sordu. Herbert'in çalışmalarından övgüyle bahsetti ve Henry'nin (oğlu) yaşını sordu ve akabinde onun onuruna Henry'e gümüş bir savaş madalyası takmak istediğini söyledi. Henry içeri girdiğinde, o büyük adam ayağa kalktı, kollarını Henry'nin omuzlarına koydu, onu öptü ve kendi yakasından gümüş bir Osmanlı madalyası çıkararak ona taktı."

Necdet Sakaoğlu ile Görkem Gül Duman'ın beş yıllık bir çabıyla hazırladıkları kitabın fotoğraf, çizim ve resimlerden oluşan görsel malzemesi de ayrıca ilgiye değer. Kadim bir Anadolu şehri hakkında pek çok şey öğreten geçip gitmiş yaşamları anlayıp hatırlamamızı sağlayan bir kitap Şafak Uykusundaki Kent.

Şafak Uykusundaki Kent Harput Necdet Sakaoğlu, Görkem Gül Duman Gülsan Eğitim ve Kültür Vakfı, 2013, 255 sayfa

Harputlu müzisyenler.

Harput Çarşısı, 1935.

Beşiktaş'ta bir HARPUTLU

Elazığ'da bulunan Harput Antik Kent'in binlerce yıllık geçmişini çok özel araştırmalar ve çizimlerle ele alan belgesel niteliğindeki "Şafak Uykusundaki Kent Harput", Gülsan Eğitim ve Kültür Vakfı tarafından yayımlandı.

"Şafak Uykusundaki Kent Harput"ta 1890'lı yılların Beşiktaş'ını anlatan yazar Hagop Mintzuri'nin "İstanbul Anıları" kitabındaki Beşiktaş'ta yaşayan süpürgeciler Harputlu Mustafa Ağa ve yeğeni Yusuf'un hikâyesine de yer veriliyor.

300 sayfalık "Şafak Uykusundaki Kent Harput" kitabında Fırat Havzası'nın hareketli ve devingen tarihiyle birlikte bugüne kadar gün yüzüne çıkmamış görsellere rastlamak mümkün.

şafak,
UYKUSUNDAKİ KENT
HARPUT

REFİK DURBAŞ

refikdurbas@gmail.com

Şafak uykusunda harput

Harpût
kulaklarını sarkıt
eski korkutlar çıkıyo
karanlıklardan
bacadan düşen
harpût

Türk şiirinin yaşamı ve yazdıklarıyla en özgün şairlerinden Asaf Halet Çelebi, acaba Harput'u görmüş müydü?

Sanmıyorum.

Fakat "Harput'ta Bir Amerikalı" komedisini yazan Cevat Fehmi Başkut, önsözünde oyunu yazmak için Harput'a gittiğini belirtiyor.

4000 yıla uzanan mazisi ile Harput, her zaman merak ikliminin ilgi odağı olmuş, kendi gönlünce efsanesini yaratmıştır.

Nasıl yaratmasın?

1530 tarihli "Kamus-u Alam"ın yazdığına göre Harput'ta o dönemde 14 Müslüman, dört Ermeni mahallesi vardır. 19. yüzyılın sonlarında 2670 ev, 843 dükkân, 10 cami, 10 medrese, sekiz kütüphane ve kilise, 12 han ve çeşitli büyüklükte 90 hamam bulunmaktadır.

Bugün ise terk edilmiş ve yerini bugünkü Elazığ'a bırakmıştır.

Tarihçi-yazar Necdet Sakaoğlu'nun da belirttiği gibi "şafak uykusu"ndadır.

Gülsan Eğitim ve Kültür Vakfı Başkanı, Harputlu Şefik Gül, bir süredir bu kenti "uyku"sundan uyandırmak için çalışmalarında bulunmakta...

Gül, daha önce Harput'ta kendi adını taşıyan bir "kültürevi" yapmıştı, şimdi de vakıf olarak Necdet Sakaoğlu ve Görkem Gül Duman imzasıyla bu yitik kente bir güzelleme kitabı olarak "Şafak Uykusunda Kent Harput"u armağan ediyor.

Sakaoğlu, Harput'un tarih boyunca yaşadıklarını yabancı gezginlerin anlatımlarıyla da zenginleştirerek anlattıktan sonra bölge insanının yaşamı, türküleri, yemekleri, kullandıkları paralar, bugüne kalan tarihsel yapıları gibi birçok konuyu da ışık tutuyor.

Bu arada anlattığı bir oldukça ilginçtir.

1893-1894 yıllarında Kolombiya'da Amerika'yı keşfeden Kristof Kolomb adına bir dünya sergisi düzenlenir.

Sergiye Hakkı Beyin komiserliğinde Osmanlı hükümeti de katılır.

Değerlendirme sonucunda Türk ürün-

leri, özellikle tarım ve el sanatları dallarında bir çok ödül alır, ki bu ürünler de Harput'tan gitmiştir.

Yine o yıllarda Harput'un yerel ürünleri için dış pazar olanakları da vardı. Daha çok ipek, şarap, deri ve tarım

ürünleri ihraç edilmekteydi. Kolombiya'daki sergiye de bu ürünlerle katılmış ve altın madalya ile ödüllendirilmişti.

Bir kentin fotografisini bütün yönleriyle geçmişten geleceğe taşıyan önemli bir çalışma...

TEŞEKKÜR

Geçen haftaki yazımda Çin Seddi'nden dünyanın yedi harikasından biri olarak söz etmiştim. Muhteşem bir yapıt olsa da Çin Seddi dünyanın yedi harikasından biri değil. İnternette dünyanın yeni yedi harikası oylamasında seçilerek yeni harikalardan biri kabul edilmekte... Bu konuda beni uyaran sanat tarihçisi Hakan Edirne'ye teşekkür ederim.

Zihinlerimizi, çağımızın neredeyse ortak hissiyatı olarak nitelenebilecek çözümsüzlük hissinin yarattığı umutsuzluktan kurtaracak tek şey, kuşkusuz ki siyaset felsefesinin, siyasetin nelğine ilişkin tanımlamalarına dönüp bir kez daha bakmak, siyasal eylemlerimiz ve eylemlerimizin ilkeri üzerine bir kez daha düşünmek

Siyaset felsefesi tarihine ilişkin elimizdeki taya konulmaya çalışılan bu türden bir dü-tiriyor. Siyaset Felsefesi Tarihi, hem geçmişe eleceğe bakarak çağın konumunun daha iyi sını olanaklı kılmakla kalmıyor, aynı zaman-e dair umutla bakabilmek için tarihte varo-kları da gözler önüne seriyor.

Nietzsche / Malcolm Bull / Çeviren: Murat Tokdemir / Doruk Yayıncılık / 230 s.

Elinizdeki provokatif, yer yer rahat-sız edici kitabın yazarı Malcolm Bull Nietzsche'ye yüz çevirmenin onun cazibesinden kurtulmayı sağlama-dığını savunuyor. Anti-Nietzsche ile Bull, Nietzsche ve onun yirminci yüzyıl yorumcularının felsefesini eleştirmeye niyetlenenler için önemli dayanaklar sağlıyor. Heidegger,

Nancy ve Agamben gibi son yıllarda gide-bir ilgiye maruz kalan bu düşünürleri bir Nietzsche gözüyle görmek mümkün. Kitap yüzyılda bir şekilde Nietzsche ile ilişkilenen aracılığıyla Nietzsche ile bir hesaplaşma ça-medenle eleştirel bir okuma kılavuzu olarak bilir.

Baba, Dışarıda Bir Melek Var! / Fikret Topallı / Yabancı Yayınları / 212 s.

Seri katiller üzerine yazdığı kitaplarla tanıdığımız Fikret Topallı, bu kez dünyadan ve Türkiye'den gizemli şehir efsaneleriyle karşımıza çıkıyor. Hayaletli evler, ölümsüz ruhlar, gizemli yatırlar, mezardan çıkan ölümler, bitmek bilmeyen hazineler, lanetler, dehşet saçan katiller, uçan daireler... Bu kitapta, yüzlerce yıldır dilden dile dolaşsa bile gerçekliği hiçbir zaman kanıtlanamayan ve en ünlü roman yazarlarını bile kiskandıracak kadar yaratıcı olan şehir efsanelerini okuyucu karşısına çıkacak.

Şafak Uykusundaki Kent Harput / Necdet Sakaoglu / Gülsan Eğitim ve Kültür Vakfı / 256 s.

Kent kitaplarının öne çıktığı bir evre yaşıyoruz. Kurumsal tanıtım amaçlı, tarihsel kimlik içerikli broşürlerden, lüks albümlere, monografilere kadar tanıtım eserleri pek çok. Buna karşılık eleştiriler de yine aynı şekilde çok. Necdet Sakaoglu ile Görkem Gül Duman'ın Gülsan Eğitim ve Kültür Vakfı için hazırladıkları Şafak Uykusundaki Kent Harput, uzun ve serüvenli tarihine koşut, gizemli-destansı, hatta nostaljik çağrışımlı Harput'u, aynı çarpıcılığıyla içinde öne çıkaran resimli metinlerden oluşuyor. Yapıttaki her konu başlığı, yazınsal özenine uyumlu fotoğraf, belge, resim ve desenlerle işlenmiş. Kitap, yukarıda değinilen eleştirilere hedef olmamak titizliğiyle tasarlanan bir kent güzelleme olarak görülebilir. ■

"tepeye kurulmuş kent saklanamaz"

Harpur'taki Fırat Koleji'nin çizimini nin yer aldığı bir eski mührün üzerinde bu "Tepeye kurulmuş kent saklanamaz" yazısı yazılmış. Oysa, bir Elazığ gezisinde Mehmet Polat'ın Hazar Gölü kenarındaki otelinde gördüğüm, artık yok olmuş evlerle dolu eski Harput tepe yamacı resimleri, bende Harput'u gezerken o yamaçtaki abuk sabuk binanın, hemen yıkılıp Harput'un eski evlerinin benzerlerinin yapılip resimlerde gördüğüm manzaranın yaratılması düşüncesini doğurmuştu.

edebiyatçılarda harput

Harpur'u ilk duyduğum edebiyatçılardan birisi Asaf Halet Çelebiydi.

"Harpur kulaklarını sarkıt" sürreal dizesinin yer aldığı şiiri uzun süre belleğime, ezberime yerleşti. Sonra, bir dönem Hocam da olan Cevat Fehmi Başkut'un 1955 yılında yazdığı "Harpur'ta Bir Amerikalı" oyununu seyrettim. Oyun, Harpur'tan Amerika'ya babasıyla birlikte göç eden Maderus isimli Ermeni çocuğun göçten 40 yıl sonra, geride kalan kardeşini aramaya gelmesini anlatan hüznü ve komik hikâyesiyle kentin eski etnik özellikli yapısına da tanık olmamı sağladı.

Elazığlı dostlarımla yaptığım sohbetlerde bu etnik yapının kent kültürüne önemli etkisi olduğu bilgisini edindim. Çocukluklarında Elazığ'da birçok evde piyano bulunduğunu anlattılar. Kentteki Fırat Koleji mezunu, dil bilen, piyano çalan aile büyüklerinden söz ettiler.

şefik gül kültür merkezi

Elazığlı Gül ailesi 2005 yılında 175 yıllık eski Harpur konağını aslına uygun olarak Çekül Vakfı Başkanı Metin Sözen'e mimar Metin Keskin'in de projeye katkılarıyla restore ettirip "Şefik Gül Kültür Merkezi'ni" kurdu. Kenti ziyaret edenlerin Harpur'un özellik taşıyan mimarisine ve kültürel değerlerine tanık olmalanna imkân yarattılar.

Bu merkezi Elazığ'a gittiğim birçok kez dostlarımla birlikte ziyaret ettiğimde yönetiminde görevli emekli mühendis Mustafa Alççek'in misafirperverliğinde hem yöre lezzetlerine uygun yemekler yedik, hem de Harpur müziginde

örnekler dinledik. Bu tür her ziyaret sonrasında, Harputluların tepeden ovaya inip yeni Elazığ'a yerleşmelerinden, Harpur'un Ermeni nüfusunun kentten göç etmesinden sonra kaybedilen mimari ve kültürel değerlerin ne kadar önemli olduğunu düşündüm. Harpur'un eski mimarisi ve kültürel değerleriyle ihya edilmesi gereğine inandım.

önemli bir harpur kitabı

Gülsan Vakfı "Şafak Uykusundaki Kent Harpur" isimli önemli bir kitap yayınladı. Kitabın yazarlarından biri yurtdışı araştırmalarına da katkıda bulunan Gül ailesinin genç üyelerinden Görkem Gül Duman. Kitapta imzası olan diğer yazar ise ünlü tarih araştırmacısı Necdet Sakoğlu.

Harpur kitabı yurt içerisinden ve yurtdışından çok geniş bir araştırmayla elde edilen bilgileri derleyerek bize sunuyor. Harpur'un tarih içerisindeki yeri ve önemini algılamamıza yardımcı olacak birçok bilgiye kitapta ulaşıyoruz.

ilk söz

Gülsan yöneticisi Şefik Gül, kitapta yer alan "ilk söz"ünde "bazı beldeler vardır, âdeta zamanı durdurur; zamana meydan okurcasına tarihe şahitlik eder. Bu yerlerden biridir Harpur. Binlerce yıla uzanan geçmişinden aldığı güçle, daha gelecek bin yıllara meydan okuyan bir belde.

Voltaire, 'Tarih kralların ya da generallerin çiftliği değil, milletlerin tarlasıdır ve her millet geçmişte bu tarlaya ne ekmişse gelecekte onu biçer' demiş. Geçmişten bugüne zaman içerisinde bu topraklara Harpur da ekilmiş."

Gül, çocukluğunun ve ilk gençliğinin geçtiği Elazığ'da Harpur'un sanki ulaşılmayan gizemli bir yer olduğunu belirtip kitaba katkıda bulunanlara teşekkürlerini iletiyor.

teşekkür edilenlerden

Teşekkür edilenlerden Prof. Metin Sözen'e kulak verelim önce:

"Simgeleri zengin kentler 'zamanın derinliğini' güçlü yansıtır. Bu bir bakıma onların anılar yüklü olduğunun göstergesi, işaretidir. Çünkü, zaman içinde kentin yalnız adı kalmış olsa bile, tüm yaşanmış-

lıklar bir bir gün yüzüne çıkabilir; tarihin yoğun varlığında yerini alabilir.

Harpur bu nedenle, yaşamım boyunca, her zaman geçmişle düşlerime giren bir kent oldu. Doğu Anadolu'nun tümüyle yıkılmamış, 'aydınlık kenti' olarak kaldı. Çocukluk anılarını korumaya çalıştığım kent olarak, varlığımdan habersiz yaşadı."

necdet sakoğlu'nu dinleyelim

Kitabın yazımında yer alan tarihçi Necdet Sakoğlu, "Harpur'u Tanımak" başlıklı yazısının sütun kenanna Hommaire de Hell'in "Arap masallarında tasvir edilen Doğu kentlerinin simgesi Harpur'tur" değerlendirmesini koymuş. Kitabın hazırlığını Görkem Gül Duman'ın yaptığını anlatıyor ve girişte yer alan yazısında Arap masallarında tasvir edilen kentlerin bir örneği olarak tanımladığı Harpur'la ilgili şu bilgilere yer veriyor:

"Doğu masallarının 'râviyân-ı ahbâr' tekerlemesi de, Belek Gazi destanının şanson de jestleri, dramları, trajedileri de destanın girişlerinde yinelenmiş. Bu destanı, Harpur ağzı beslemeliymiş asırlarca... Şimdilerde Harpur, Doğu masallarının bir sahnesi olarak onanlıp yansıtılmıyorsa, bu düşün mekânsal dünyası bugün gerçek olabilir.

Yazılı anılarla fotoğraflardaki eski manzara, moloz, taş, toprak, kireç ve ağaç dışında malzeme gerektirmiyor. Tarihin ve kültürün olanca ağırlığını, burada da yaşattı Anadolu kentlerinde de bu dörtlü taşımıştır: Taş, toprak, kireç ve ağaç. Anadolu uygarlıklarının ana öğeleriydi bunlar. Gravürlerle eski fotoğrafların Harpur sokaklarından bize yansıttıklarından esinlenecek restoratörlerimizin o tepely bir masal dünyasına dönüştürmeleri, beş yıldızlı bir otel yapmaktan daha kolay ve daha ucuzdur. Kale bedenlerine, yalçınlara oturup ovaya düşen ay ışığında hoyrat okuyacakların hayal ettikleri de böyle bir Harpur'tur."

yüzyıllar öncesinden anılar

Kitapta yüzyıllar boyu Harpur'a gelmiş gezgin elçi Barbaro, Polonyalı Simenon gibi yabancıların Harpur anılarına, değerlendirmelerine de yer veriliyor; Haçlı seferleri döneminin Harpur'unun kahramanı "Belek Gazi" gibi isimlerine değiniliyor; hem de Katip Çelebi ve Evliya Çelebi'nin

Harpur anıları da kitapta yer alıyor:

Yazıya Evliya Çelebi'nin Harpur Kalesi anlatımıyla son verelim:

"Harpur Kalesi'nin şekli, İç-kalesi göklerle ser çekmiş bir acayip ve garip yalçın kaya üzerinde uzunlamasına dörtgen taştan yapılmış çok sağlam bir kaledir. Bir kapısı var. Kale içinde bin kadar temiz toprakla örtülü haneler; bir minareli eski cami vardır. Su sarnıçları, gılal (zahire ambarları) da buradadır. Dizdan, kethüdası, mehterhanesi, kale erleri, müsetevfa (hazır) cebehanesi, çok güzel şahı toplan vardır. Bir seferinde Timur fethetmemiş, ama sonra dönüşünde muhasara edip aman ile alabilmiştir. Gayet metin ve sarp kaledir. Gerçi havalesi (yüksek) şekli kuh-balalan (yüce dağ biçimleri) vardır amma bundan zarar isabet etmez. Bu iç kale yalçın kaya üzerinde olduğundan canib-i devirde (çevresinde) hendeği vardır. Kalenin kapısı önündeki hamamın havası suyu latif, binası da hoş ve beğenilir.

Dış kalesi, iç kalenin varoşu hükmündedir. Burası da eski zamanda metin kale imiş. Şimdiki durumda tamire ve bakıma muhtaçtır. İki kapısı var. Biri garp yönünde Dağ kapısı, diğeri Kibleye açılan Metris kapısıdır. Bu kale içinde bulunan hanedanlar (konaklar) büyük ve mamurdur. Saraylardan Manzur-zade sarayı, Köse-zade sarayı meşhurdur."

Bu tür girişimler Harpur'un önemli bir tarihi yerleşim merkezi olarak hatırlanmasına yardımcı olurken yamaçtaki Harpur'un ihyasına yol açarsa Elazığlı dostlarımla birlikte beni de mutlu edeceklerdir.

Harput: Bir masal kent

Arap masallarında tasvir edilen Doğu kentlerinin simgesi Harput. Türkülerin doğduğu kent. Necdet Sakaoğlu ve Görkem Gül Duman, bu efsanevi şehrin tarihini, kültürel geçmişimizdeki yerini ortaya koyuyorlar 'Şafak Uykusundaki Kent Harput' adlı kitapta.

Kentlerin, beldelerin tarihi sadece orada yaşayanları ilgilendirmez. Herkesin, yaşadığı coğrafyanın kültürünü eksiksiz bilmesi gerekir. En azından bu eksiği gidermek için gayret göstermelidir. Bu kitaplar, geziye, coğrafyaya, tarihe meraklı bütün okurları zaten ilgilendirir.

Şafak Uykusundaki Kent Harput kitabını okurken, Anadolu'daki önemli bir yeri daha tanımış oldum. Böyle kitaplar yayımlanmasa, yalnız yaşadığımız yerin dar sınırları içinde kalacağız.

Kitabın birinci sayfasında iki kişinin adı var: Necdet Sakaoğlu ile Görkem Gül Duman.

Necdet Sakaoğlu'nun tarih kitaplarını okurken ne kadar lezzetli bir dili olduğunu fark edersiniz. Tarihi, geçmiş kültürü, o kültürün bugün yaşamayan unsurlarını onun gibi lezzetle anlatabilen isimlerin kitaplarının daima okur bulacağına inanırım. Harput'u da bu üslupla yazmış.

Bana imzalayıp gönderdiği kitaptaki ithafı okumanızı isterim, çünkü hem bir dosta imzalanan kitap yazısı hem de kitabın üslubunu yansıttığı için, paylaşmak ihtiyacı hissettim: "Sayın Hızlan'a... Kent kitabı yazmak zor, öykü lezzetinde kavam tutturmak daha zor! Gizemli Harput'u 10. yüzyılda şiirleştiren Nasirüddin Hamdani'den Harput'ta Bir Amerikalı'yı yazan Cevat Fehmi Başkut'a bin yıllık serüven..."

Harput'a okumak, tarihini, insanlarını öğrenmek için bu takdim yetiyor. Dahası Sakaoğlu'nun çektiği çizginin Nasirüddin Hamdani'den Cevat Fehmi'ye kadar uzanıyor olması, ne kadar zengin bir kültürel birikimden söz ettiğini izah ediyor.

Kitapta sadece bizim gezginlerimizin notları, tasvirleri yok, yabancı seyyahların da görüşleri var. Görkem Gül Duman'ın yazısını, Şefik Gül'ün kitap hakkındaki notları, Harputlu olan Metin Sözen'in Harput'un Zamana Açılan Resmi başlıklı yazısı izliyor. Sakaoğlu'nun Harput'u Tanımak yazısındaki bir alıntı şöyle:

"Arap masallarında tasvir edilen Doğu kentlerinin simgesi Harput'tur."

Değişik zamanlarda Harput'a giden Necdet Sakaoğlu'nun bir kartpostal arkasındaki notları, oranın insanını, şiirini sevdireyor.

Harput bugün nasıl canlandırılır? Onun için de saptamaları var Sakaoğlu'nun.

Gerçekten de bir yazar, gittiği yeri sevgiyle yazarsa, onun yaşamasını da düşünür. Başka kentlerdeki kişilerin serüvenleri, destana dönüşmüşken, Çubuk Bey'in, Belek Gazi'nin serüvenleri neden destana dönüşmemiş sorusunun yanıtını arıyor Sakaoğlu.

Yazar, sanatçıların esintilerine muhtaç olduğunu hatırlatıyor.

Cevat Fehmi Başkut, ünlü oyunu Harput'ta Bir Amerikalı'nın önsözünde bakın ne diyor: "Coğrafyanın ve iktisat kaidelerinin ölüme mahkûm ettiği bir şehrin son nefesine yetişmiş olmanın kaderini yaşadığını yazdım."

Önsöz buranın öyküsü, yarına dönük dileklerle bitiriyor:

"Harput'u Anadolu'daki yaşıtı kentlerden farklı kılan

yazgı; batmaması gereken bir dönemde çöküşüdür. Bu süreç, zengin bir kültür ortamının da yitirilmesi. Harput'un silkinip ayağa kalkması artık zor. Ama yine de daldığı 'şafak uykusundan' uyanıp 20. yüzyılın başındaki manzarasına ve tarihinin nirengilerine kavuşması, Harput'u sevenlerin umudu olmalıdır."

Kitabın adını da Nasirüddin Hamdani'nin sözünden almışlar:

"Hisn-i Ziyâd

Şafak Uykusudur

Hisn-i Ziyâd bir şafak uykusudur

Didilmiş pamuk yığını
Harabeden kalmış!"

İbn Munkiz'in şiirinden de iki dize:

"Gerçekte boş beyaz yazı
kâğıdının bir faydası yoktur
Bütün ilimler mürekkebin
kâğıda dökülmesindedir"

Harput'un kahramanları Çubuk Bey ile Belek Gazi'nin yaşamını okuduktan sonra, değişik dönemlerde Harput'un tarihini öğrenirken Elçi Barbaro, Polonyalı Simeon, Kâtip Çelebi, Evliya Çelebi ve Moltke'nin Harput'la ilgili yazılarını okuyun.

Bazı başlıkları öne çıkarmak, kitap okuruna yardımcı olmak istiyorum. Sözelimi

Misyonerler, Konsolosluk,
Fırat Koleji,

Beşiktaş'ta İki Harputlu
Harput'ta Bir Amerikalı
Hoşçakal Harput
Adlar Güzellemesi

bölümlerini ihmal etmeyin.

İstanbul Harput bağlantısını irdeleyen, Kanlıca Harputi-zâdeler, Nahit Sırrı Örik'ten bize armağan bir yazısı.

Hoşçakal Harput, oradaki insan tarihinin özeti, gündelik hayatı da buradan okuyabilirsiniz. Adlar Güzellemesi'nde Harput'un 40 farklı yazılışı olduğu belirtilir.

Kitabın son yazısı; Y. Mimar Metin Keskin'in Harput Mimarî Kültürü, Yeniden yazısı.

Anadolu'dan bir yeri daha tanımak ve yaşatmak için bu kitaplar yazılmalı. Başlangıç noktası olabilecek, niteliği açısından oldukça başarılı bir örnek bu kitap.

Kitabı yazarken Elazığ Kültür ve Tanıtma Vakfı'nın çıkardığı Harput Senfonisi CD'sini de dinledim.

Şafak Uykusundaki Kent Harput

Necdet Sakaoğlu-
Görkem Gül Duman

Gülsan Eğitim ve Kültür Vakfı

Hastane ve pazarı gördü İğdir'da haftalık tatil pazar-pazartesiye kaydı

**Vahap
MUNYAR**

vmunyar@hurriyet.com.tr

FG Tekstil'i 1997'de İzmir'de kuran **Fuat Gözaçan**, geçen yıl yenilenen teşvikleri inceledi, ekibine talimat verdi:

- **6'ncı bölge kapsamındaki illerden birine yatırım yapmak istiyorum.**

Ekibi 6'ncı bölgede en çok yatırım çeken illeri sıraladı.

Gözaçan, haritada parmağını Doğu'daki en uzak illerden birine koydu:

- **İğdir'a gidiyoruz.**

FG Group geçen yıl haziran ayında 2 milyon Euro'ya denim konfeksiyon fabrikasını kurdu. 220'ye ulaşan çalışanlarının yüzde 58'inin çoğu kadınlardan oluştu. Personelin yüzde 7'si de tersine göçle İğdir'a döndü.

Birkaç ay sonra pazartesi günleri işe devamın yüzde 70'lerde kaldığını farkedip, soruşturdu:

- **İğdir'da pazartesi günleri pazar kurulur. Alışverişler oradan yapılır. Hastaneye de hafta içi gidiliyor.**

Bunun üzerine karar verildi:

- **İğdir fabrikamızda haftalık tatil cumartesi-pazar yerine pazar-pazartesi olacak.**

İğdir'da üretime kısa sürede ısınan **Fuat Gözaçan**, bir yandan, "2017'de buradaki cirom 100 milyon Euro'ya çıkmalı" hedefi koydu, diğer taraftan kentteki 6 işletmeyle dernek kurdu:

- **Güvenilir, Sürdürülebilir ve Çevreci Üretim Derneği (GÜÇDER).**

GÜÇDER Başkanı olarak İğdir, Ağrı, Kars ve Ardahan illerini kapsayan Serhat Kalkınma Ajansı'na (SERKA) gitti:

- **Bu 4 ili insana ve çevreye saygılı tekstil-konfeksiyon üssü haline getirebiliriz.**

SERKA'nın Yönetim Kurulu Başkanlığını yürüten Kars Valisi **Eyüp Tepe**, **Gözaçan**'ın çabalarından memnuniyet duydu. SERKA'nın Koordinatörü **Burak Aydoğdu**, **Gözaçan**'la birlikte kolları sıvadı. Dünya denim

piyasaasının önemli merkezi Amsterdam'ın belediyesinden o pazara girişte destek sözü alındı:

- **Ardahan örme, Ağrı penye ve triko, İğdir denim, Kars non-denim üretim merkezi olabilir. 4 bin 500 kişiye istihdam yaratılabilir.**

Tiflis demiryolunun yapımının sürdüğünü anımsattı:

- **Bu demiryolu, bölge ile ülkemizi Orta Asya ve Çin'e bağlayacak. İhracat için önemli bir yol daha devreye girecek.**

18 Aralık'ta İstanbul'da Ekonomi Bakanı **Zafer Çağlayan** ve Kalkınma Bakanı **Cevdet Yılmaz**'ın desteğiyle projeyi tanıttıklarını vurguladı:

- **Bana hâlâ hayalmiş gibi gelse de bölgeye havayolu ulaşımı da rahat. Tekstil-konfeksiyonda İğdir, Ardahan, Ağrı ve Kars'ı üretim merkezi olabilir.**

SERKA ve GÜÇDER'in bu çağrısına uyan çıkar mı?

Neredesiniz Harputlular

TARİHÇİ-yazar **Necdet Sakaoğlu**, Nisan 1989'da Elazığ'a gitti, çocukluğunun geçtiği Harput'u dolaştı. Gece konakladığı Elazığ Öğretmenevi'nde kartpostala bazı notlar düştü:

- **Harput büsbütün rüya olmuş. Bir mumya, yıkık kale duvarları, eğri bügürü minareli Ulucami. Neredesiniz Harputlular? Ne oldun Harput?**

Sakaoğlu'nun bu haykırışı 24 yıl sonra Gülsan Eğitim ve Kültür Vakfı'nın yayınladığı kitaba dönüştü:

- **Şafak Uykusundaki Kent: Harput.**

2004'te Harput'ta aldığı evi

ÇEKÜL Vakfı Başkanı Prof. **Metin Sözen**'in öncülüğünde restore ettirip "Şefik Gül Çevre

Kültür Evi"ne dönüştüren Gülsan Şirketler Grubu Başkanvekili **Mehmet Gül**, ısrarını sürdürdü:

- **Harput anılarda kalmamalı.**

Böylece Gülsan Grubu ve Vakfın Başkanı **Şefik Gül**, **Mehmet Gül**, Prof. **Metin Sözen** ve **Şeref Özgencil**'in temelini oluşturduğu ekip destek verdi, **Necdet Sakaoğlu** ile

Görkem Gül Duman da kitabı yayına hazırladı.

Mehmet Gül, kitaptaki yazısında yine içini döktü:

- **Harput için yıllarca çırpınıp durduk. Bürokratik mekanizmalar işledi. Ne kendisi yaptı, ne bize**

yaptırdı. **Güzelim eserler gözümüzün önünde eridi gitti. Bulabildiğimiz bir yapıyı restore ederek kurtardık.**

ÇEKÜL uzmanlarına hazırlattığı bedesten projesine değindi:

- **Vakfımıza arazi tahsisi veya sınırlı kullanma izni talep ettik. Olumlu yaklaşım görmedik. Yapabilseydik Harput'un ticari hayatı canlanacak, içindeki 42 dükkanın tamamı geleneksel mesleklere tahsis edilecekti. Açık hava müzesi, 2 lokanta, butik otel de olacaktı.**

"Kentler pazarlarından doğar, yine pazarlarından ölür" **gerçeğinden hareket ederek yapmak istedik. Yazık oldu.**

Yayımlanan kitabı gören birileri Harput'u "Şafak uykusu"ndan uyandıracak dokunuşlara izin verir mi?

BİR ŞEHİR KAYBOLMASIN DİYE

“ Harput, Arap masallarında tasvir edilen Doğu kentlerinin bir örneği kabul ediliyor.

Bir şehri şehir yapan nedir; kuruluşundan bugüne kalanlar mı, yoksa yalnızca içimizde yaşattıkları mı? Bugün yaşadığımız evin bile kendi çocuğumuzun göreceği kadar yıkılmadan kalacağından emin olamadığımız, en sevdiğimiz sinemada birlikte film izleyemeyeceğimizin hüznünü yaşadığımız kentlerde nefes almaya çalışırken... Belki de bu hakkı ya da şansı çoktan kaybetmiş bir şehrin insanlarının kaleminden yazılmış bir kitap *Şafak Uykusundaki Kent: Harput*. Gelip geçenlerin bıraktıkları kalem izlerinden, seyahatnamelerden, belgelerden toparlanmış... Bir başka deyişle, Harput'un birkaç bin yıla uzanan geçmişi, bir zamanlar yolu kentten geçenlerin satırlarıyla biraz daha yakına çekilmiş bu kitapla.

Günümüzde Elazığ yakınlarında, adeta bir açık hava müzesi gibi uzanan Harput, Arap masallarında tasvir edilen Doğu kentlerinin bir örneği kabul ediliyor. Kitabı kaleme alan Necdet Sakaoğlu'na göre ise Harput'u, Anadolu'daki yaşıtı diğer kentlerden farklı kılan şey, yazgı; batmaması gereken bir dönemde çöküşü ve bu sürecin, zengin bir kültür ortamının da yitirilmesine yol açması. "Harput'un silkinip ayağa kalkması artık çok zor," diyor Sakaoğlu. Ama yine de Harput'un, 20. yüzyıl başındaki manzarasına kavuşması Harputseverlerin umudu olmalıdır, diye de ekliyor.

BİR SERAP GİBİ

Zamanında Katip Çelebi'nin de, Evliya Çelebi'nin de yolu düşmüş Harput'a. O zamanlarda tüm azametiyle yerinde duran kaleyi Evliya Çelebi şöyle aktarmış mesela: "Harput Kalesi'nin şekli, iç kalesi gölere ser çekmiş bir acayip ve garip yalçın kaya üzerinde uzunlamasına dörtgen, taştan yapılmış sağlam bir kaledir. Kale içinde bin kadar, temiz toprakla örtülü hanlere ve bir minareli eski bir cami vardır." O sağlam kalenin şimdilerde kaderine terk edildiğini öğreniyoruz. Harput girişinde kaleden kalan tek bir burç ve üzerinde kendine yer bulmuş birbirine yaslı Harput evleri, taş duvarları üzerindeki ahşap çıkmalarıyla dönemin efsane yapılarından kalan birkaç parça yalnızca...

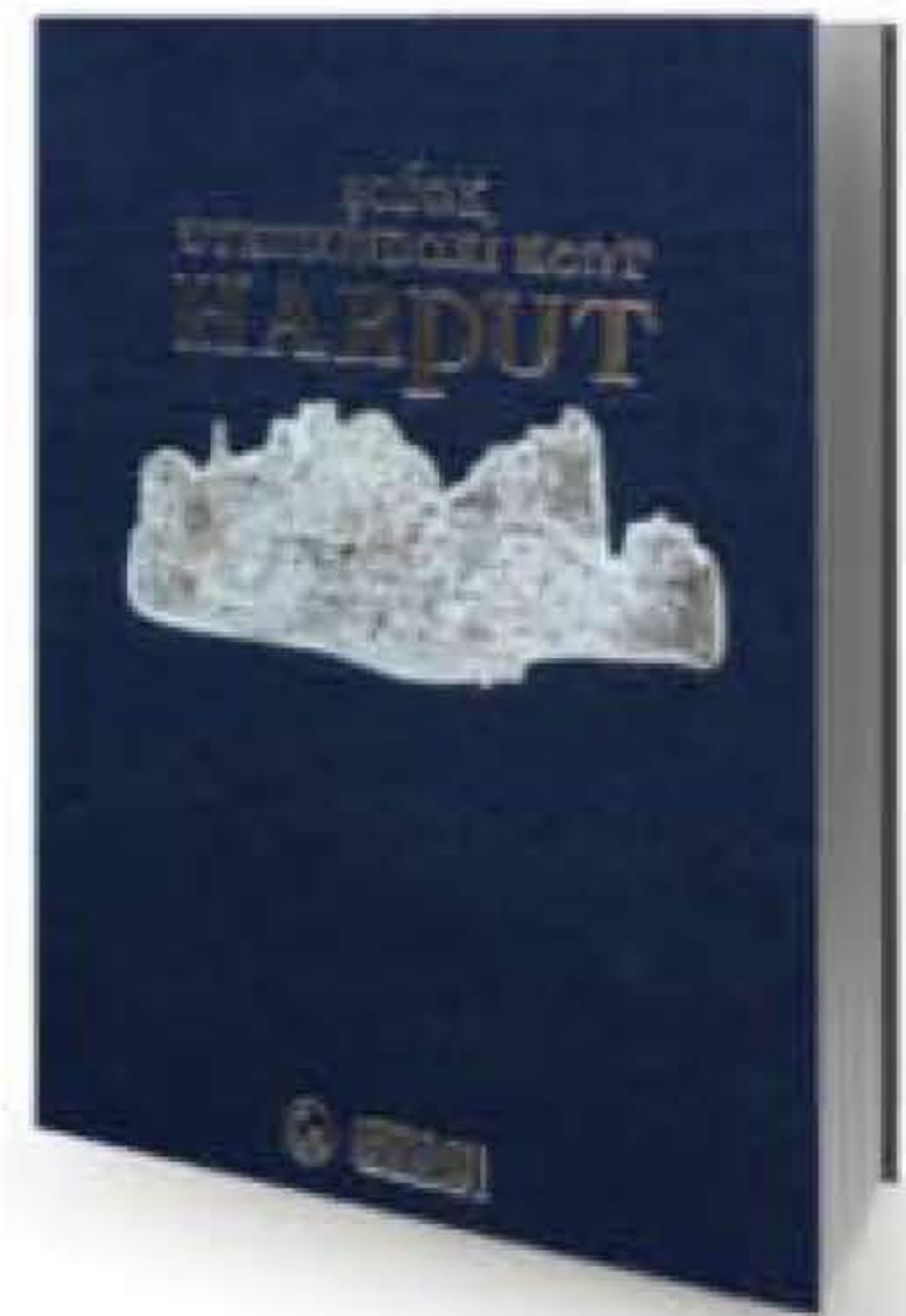
Evliya Çelebi'nin notlarında ise Harput, kamusal düzeni oturmuş, hanlar hamamlar, mektep ve medreseler, diyar diyar gezen tüccarların uğradığı konaklarını de

Her gün bir parçasını kaybettiğimiz büyükşehirler adına, geçmişten gelen bir masal.

barındıran bir kent olarak yer alıyor. Dükkanları donanımlı, şirin bir saraçhanesi bulunan, dokuyucuları hünerli, beyaz ekmeği-çöreği güzel, şahane elmaların bulunduğu dolu dolu bir şehir yatıyor satırlarında... Bunları okuyunca, Harput'tan kalanlara hayıflanılanları çok daha iyi anlıyoruz. Harput hakkında en çok hayıflanılan şeylerden biri ise, çoğu yerlinin ABD'ye yerleşip bir daha geri dönmemesi; Elazığ'ın kuruluşundan önce yoğun bir nüfusa sahip olan Harput'un sonraları nüfusu bir hayli azalmış.

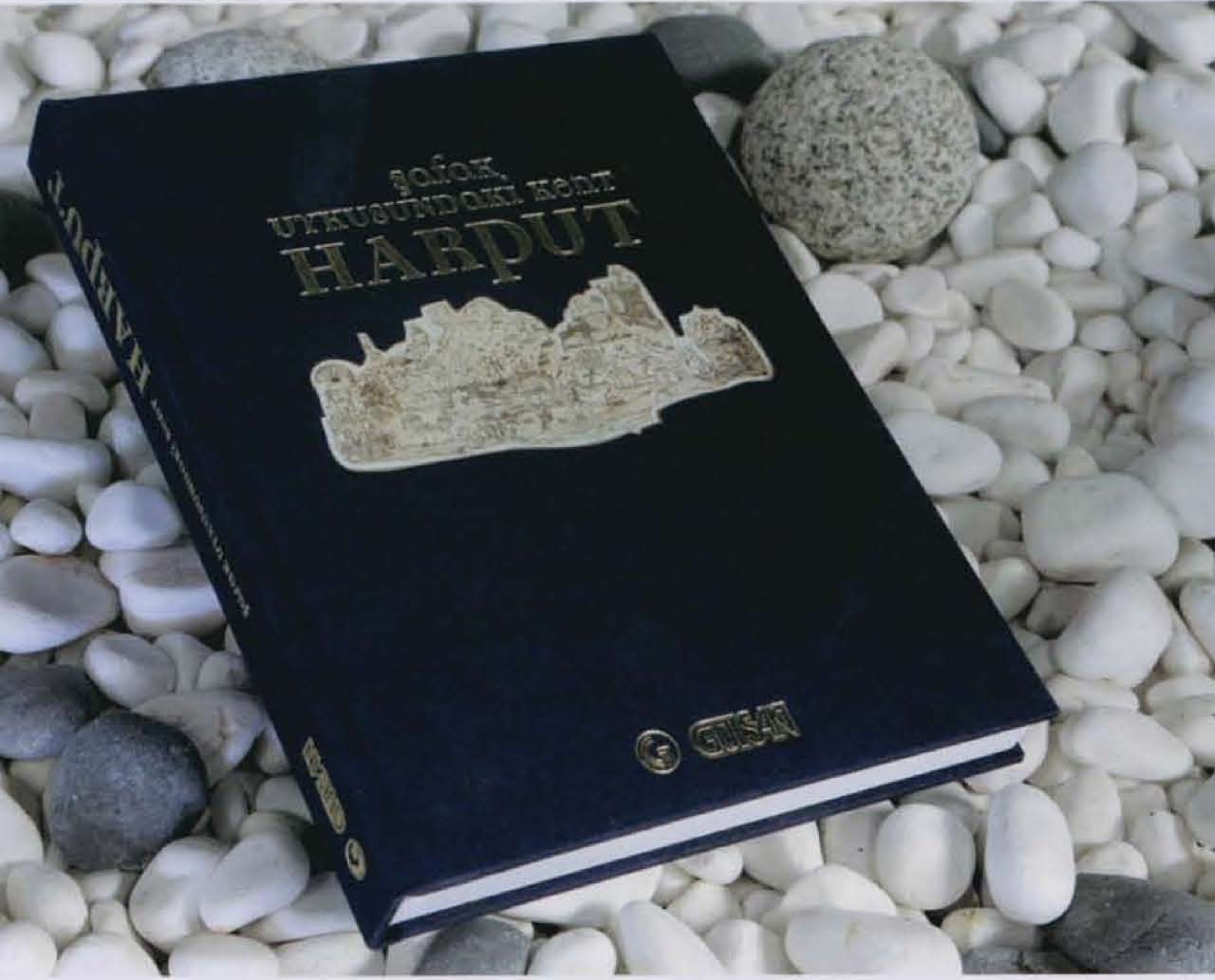
Tüm bunlarla Harput, insanın gözünün önüne bir serap gibi dikiliyor. Ve sonra biraz araştırdığınızda bunlardan geriye hemen hiçbir şeyin kalmadığı çıkıyor ortaya. İşte tam da bu yüzden bir serap. Her gün bir parçasını kaybettiğimiz büyükşehirler adına, geçmişten gelen bir masal. ■

ŞAFAK UYKUSUNDAKİ KENT: HARPUR

Necdet Sakaoğlu

Gülsan Eğitim ve Kültür Vakfı

Şafak Uykusundaki Kent Harput

ÇEKÜL Vakfı Yüksek Danışma Kurulu üyesi, Tarihi Kentler Birliği'nin kurulduğu günden beri düzenlenen seminerlere birikimi ve vizyonu ile her zaman destek veren değerli tarihçi Necdet Sakaoğlu'nun kaleme aldığı ve ÇEKÜL Vakfı gönüllüsü Görkem Gül Duman'ın Gülsan Eğitim ve Kültür Vakfı için yayına hazırladığı *Şafak Uykusundaki Kent Harput* kitabı yayımlandı. Kitap, Merve Ertürk Inal'ın sanat yönetmenliğinde, Necdet Sakaoğlu Mustafa Balaban ve ÇEKÜL Bilgi Belge Merkezi'nden elde edilen belgelerle, mimar Metin Keskin'in desenleriyle zenginleştirildi. Ayrıca her konu başlığı, yazınsal özeniyle uyumlu fotoğraf, belge, resim ve desenlerle birleştirilerek, Harput'un gizemli, destansı, nostaljik çağrışımlı özelliklerini öne çıkarıldı.

Mazisinde birkaç bin yıl saklayan Harput'u anlatabilmek için "kaynak, malzeme ve başlıklar neler olmalı?" sorusunu odağına alan kitap yayına hazırlanırken, kentin mazisinde kaybolan anları ışılatan ilginç kesitler resmedilmeye çalışılmış. Örneğin

Nahid Sırn Örik'in Boğaziçi'ne dair bir öyküsüyle Musul Emiri Nasruddevle Hamdani'nin ve Arap şairi Munkiz'in Harput'u tanımlayan soyut şiirleri; belki hiç akla gelmeyecekken "Harput'ta bir Amerikalı" ile Beşiktaş Çarşısı'ndaki Süpürgeci Mustafa Ağa; hancı-otelci Harputlu Simon ile 12. yüzyıl kahramanı Belek Gazi; Artuklu İmadeddin'in tunç parasındaki deli göz bakışlı portresi ile Harput'ta günlük yazan Tracy Atkinson'ın tehcir günleri anıları; Hommaire de Hell-J. Laurens ikilisi ile ovaya hoyrat okuyanların elezber, tecnis ve divanları ilk kez bir kent güzellemesinde buluşmuş.

Anadolu kentlerinin bu tür yazınsal-tarihsel kitaplar inşasına elverişli zenginlikler içerdiğini biliyoruz. Ancak yerleşimlerin kültürel birimlerini doğru bakışlarla incelemek ve kitap çerçevesine oturtmak kolay değil. *Şafak Uykusundaki Kent Harput*, uzun bir hazırlıkla ve pek çok emekle kotarılrken bu zoru başarmış, kolektif, yepyeni bir deneme.